

від назви її професії [14, 34], а відтак згадані у описі Батурина 1726 р. місцеві жителі Тишко Шабельник та Іван Шабельник могли спеціалізуватися на виготовленні та ремонті холодної зброї [3, 129].

З джерел дізнаємося, що майстри з обробки дорогоцінних металів та зброярі належали до міщанського і козацького станів. Вони мали свої будинки, часто на ратушній чи монастирських землях, за що сплачували «оклад», улаштовуючи майстерні на подвір'ї садиб [13, 20].

Отже, ковальське ремесло належить до традиційних українських ремесел, що сягає корінням углиб століть і являє собою мистецтво виготовлення предметів із заліза різних призначень і видів. Історичні джерела дозволяють підтвердити існування на території Батурина ремесел з обробки металу, дають уяву про специфіку їх роботи та розкривають економічні аспекти діяльності майстрів даного ремесла. Витіснене промисловим виробництвом за допомогою верстатів і операційних ліній, у сучасному Батурині воно зникло, залишивши по собі лише яскраві прізвиська Коваль та Коваленко.

Посилання

1. Федоренко П. Рудні Лівобережної України XVII–XVIII ст. – М., 1960. – 264 с.
2. Тоїчкін Д. Козацька шабля XVII–XVIII ст.: історико-зброєзнавче дослідження. – К., 2007. – 368 с.
3. Мазепина книга. Упорядкування І. Ситого. – Чернігів, 2005. – 524 с.
4. Батури́н: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін. [Редколегія: О.Б. Коваленко та ін.]. – Чернігів, 2009. – 786 с.
5. Коваленко О., Тарасенко О. Батури́нська старовина в історико-краєзнавчих працях архієпископа Філарета (Гумілевського) // Батури́нська старовина. Збірник наукових праць, посвячений 300-літтю Батури́нської трагедії. – К., 2008. – С. 400-428.
6. Дегтярьов С. Маловідомий опис м. Батури́н 1760 р. // Сумський історико-архівний журнал. – № VIII–IX. – Суми, 2010. – С. 32-66.
7. Боньковська С. Ковальство на Україні. – К., 1991. – 114 с.
8. Лисенко С. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии. – Полтава, 1904. – 194 с.
9. Русов А. Описание Черниговской губернии. – Чернигов, 1899. – Т. 2. – 400 с.
10. Сумцов Н.Ф. К истории цен в Малороссии / К. с. – 1887. – Т. 7. – Кн. 2. – С. 696-697.
11. Бага́лей Д. Магдебургское право в Левобережной Малороссии // Журнал Министерства народного просвещения. – Спб., 1892. – Ч. ССLXXX. – С. 1–56.
12. Спаський І. Дука́ти і дука́чі України. – К., 1970. – 168 с.
13. Петренко М. Українське золотарство в XVI–XVIII століттях. – К., 1970. – 205 с.
14. Редько Ю. Сучасні українські прізвиська. – К., 1966. – 217 с.

Хармак М.Н. К вопросу о ремеслах по обработке металла жителями Батурина в XVII–XVIII ст.

В статье рассматривается кузнечное ремесло батури́нцев. Автор пытается раскрыть экономические аспекты деятельности мастеров кузнечного дела, воспроизвести

специфику их работы.

Ключевые слова : кузнец, Батури́н, ремесло, кузница.

Kharmak M.M. To a question of crafts on metal processing by inhabitants of Baturyn in the XVII-XVIII

In article the forge craft of Baturyn inhabitants is considered. The author tries to open economic aspects of activity of masters of blacksmithing, to reproduce specifics of their work.

Key words: smith, Baturyn, craft, smithy

05.03.2015 p.

УДК 94(477):(903.8+737.1) <165/17>

**В.І. Блашов
А.М. Ключев**

МОНЕТНІ СКАРБИ КОЛИШНЬОЇ СТОЛИЦІ ГЕТЬМАНЩИНИ М. ГЛУХОВА ТА ЙОГО ОКОРУГИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – XVIII СТ.)

У статті на основі архівного, музейного, інформаційного і колекційного матеріалів здійснено огляд монетних скарбів передстоличного і столичного періодів міста Глухова та його округи.

Об'єктом дослідження є монетні скарби Глухівщини, про які можна дізнатися з нумізматичних колекцій Глухівського краєзнавчого музею дореволюційного, післяреволюційного і сучасного часу, опису і складу скарбів, знайдених у кінці XIX – першій чверті XXI ст. у м. Глухові та на його околицях.

Предметом дослідження стали монети різних країн та їх вартісні номінали, що брали участь у грошовому обігу Гетьманщини другої половини XVII–XVIII ст.

Джерельну базу з вивчення цього питання типологічно слід розділити на такі групи:

1) нумізматичні пам'ятки, спеціальні дослідження та статті, де системно відображені і опрацьовані монетні знахідки різних вартісних номіналів кількох країн, що проводили торгівлю в українських землях;

2) матеріали особистих колекцій і знахідок з описом вартісних показників, для яких характерні назви монетних дворів, де вони карбувались, легенди, хронологічні показники.

3) історіографічні напрацювання, що представлені невеликими групами праць: монографічним напрацюванням О.А. Бакальця, монографією В.І. Блашова, одноосібними статтями А. Армен та О. Онопрієнко.

Ключові слова: торговельний центр, столиця, скарб, монети, талер, карбованець, копійка, імперіал, торговельні відносини.

Звернення до цієї теми не випадкове і має цілком закономірну мету. У другій половині XVII ст. місто Глухів, розташоване на теренах Чернігівщини (з 1939 р. – Сумщини), виростає у важливий центр прикордонної торгівлі з Московською державою. Більш того, упродовж 1708–1782 рр. Глухів був столицею гетьманської та Лівобережної України, перебравши на себе окрім політичних, головні економічні та торговельні функції з великим грошовим обігом.

Левендалер

Півлевендалера

Місце і роль Глухова та його округи у зазначений час визначили і завдання, пов'язані з пошуком монетних скарбів, котрі неминуче, в силу тих чи інших, як правило екстремальних, обставин, були залишені у схованому вигляді. Ці завдання вирішувались трьома шляхами. Перший полягав у пошуку даних про знайдені скарби у спеціальній літературі, архівних матеріалах та музеях; другий – у виявленні в органах управління Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України документів та інформації про знайдені скарби; третій – в опитуванні населення Глухова і Глухівського району щодо знаходження та складу монетних скарбів.

Історики завжди надавали надзвичайно важливе значення дослідженню змісту і географії розташування монетних скарбів, що об'єктивно віддзеркалюють зміст товарно-грошових відносин на певній території. Про це свідчать комплексні роботи українських дослідників, що працюють в різних галузях історичної науки, зокрема в нумізматиці.

Монетні скарби Глухівщини стали об'єктом дослідження ще в дореволюційний час, коли в 1902 р. у Глухові був відкритий музей українських старожитностей [7, 84]. До 1928 р. його співробітниками було зібрано і виставлено для огляду значну колекцію візантійських, іудейських, давньоруських, російських монет. На превеликий жаль, у зв'язку з подіями Другої світової війни (1939–1945 рр.) та тимчасовим припиненням роботи музею у 1954–1973 рр., ця колекція монет не збереглася. На сьогоднішній день нумізматична колекція Глухівського краєзнавчого музею нараховує близько 1229 одиниць зберігання.

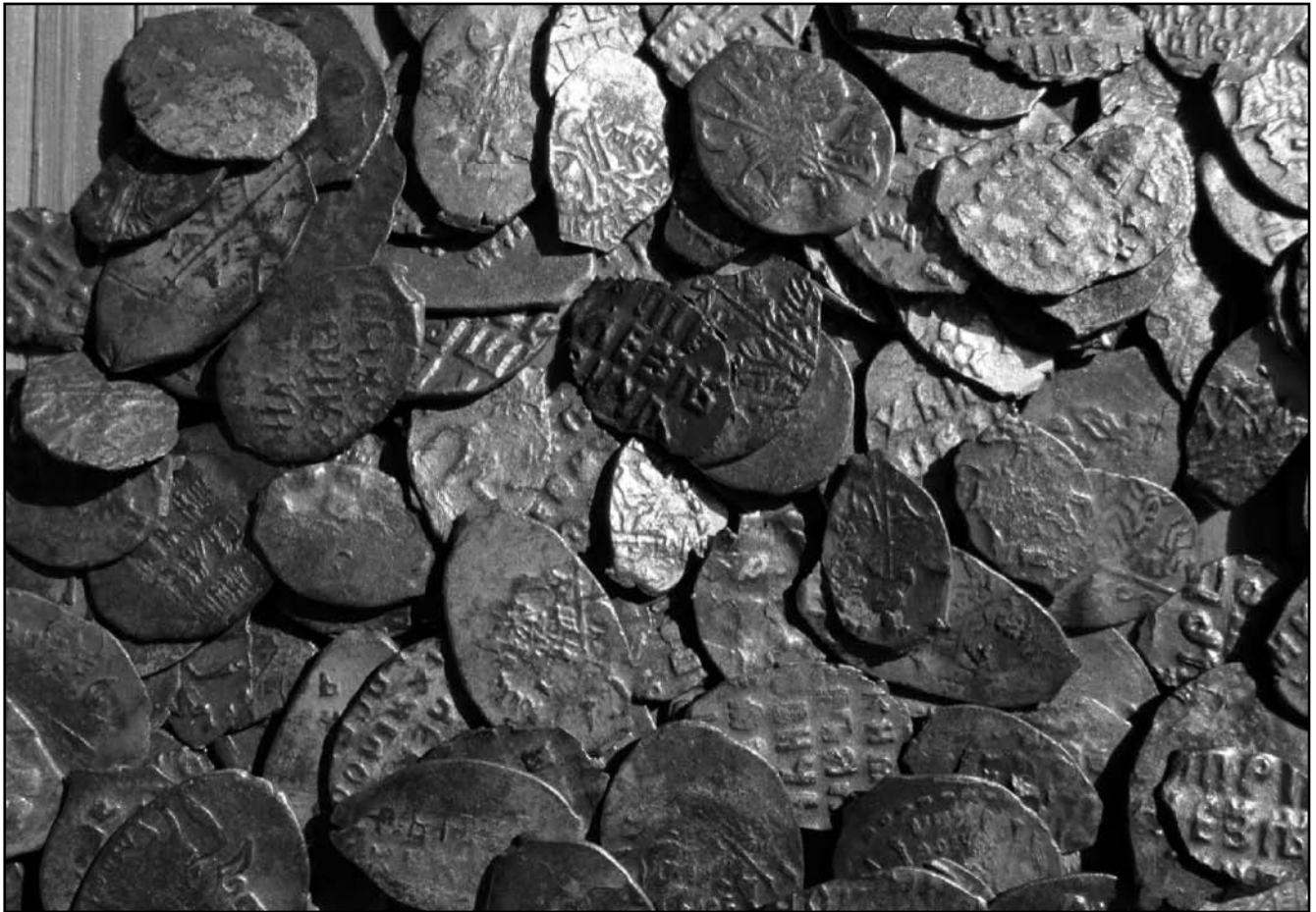
Срібна копійка Олексія Михайловича
Монети зі скарбу с. Сопич Глухівського р-ну Сумської обл.

Срібна копійка Петра Олексійовича

Монети колекції опрацьовані науковим співробітником музею О.В. Онопрієнко [9, 96]. Їх подальше вивчення кандидатом історичних наук, доцентом О.А. Бакальцем показало закономірність, що полягає у домінуванні російської монети XVII–XVIII ст., серед якої найбільшу цінність складають срібні та мідні монети номіналом від полтини до рубля, вагою від 20,00 до 25,85 г, з 72 та 77 пробами срібла [5, 107].

У першій половині 1990-х років співавтором статті, доцентом В.І. Белашовим у фонді архіву Інституту матеріальної культури у м. Санкт-Петербурзі було знайдено і опрацьовано справу Імператорської археологічної комісії про старовинні срібні монети, виявлені у місті Глухові Чернігівської губернії, розпочату у 1896 р. і завершену у 1897 р. В ній говорилося про те, що у Глухові, у садибі дворянина Григорія Марченка, при закладенні нового будинку, було знайдено в глиняному горщику 351 срібну монету XVII ст. вагою 23/8 фунти [4, 1]: брабантські, утрехтські, комп'єнські і вестфальські талери, польські грошовики XVII ст. та шестигрошовики Сигізмунда III (1587–1632 рр.), копійки російських царів Михайла Федоровича, Олексія Михайловича і Федора Олексійовича [4, 6, 13]. Цей монетний скарб дещо пізніше було передано із Інституту матеріальної культури до музею Київського імператорського університету ім. Св. Володимира. Подальша доля скарбу потребує додаткового дослідження, адже наразі у фондах музею Київського національного університету ім. Тараса Шевченка він не значиться.

Важливе значення для розуміння змісту грошового обігу українсько-російського

Срібні копійки зі скарбу с. Сопич Глухівського району Сумської області

прикордоння має Глинський скарб XV–XVII ст. Його було знайдено за 18 км на південний схід від Глухова у знищеному радянською владою в 1922 р. чоловічому православному монастирі

Глинська пустинь. До серпня 1500 р. землі, на яких його було засновано в 1557 р. [6, 73], належали литовському воєводі, князеві Богданові Глинському. Представниця цієї княжої династії Олена Василівна Глинська стала дружиною великого князя Московського Василя III та матір'ю царя Івана IV Грозного. Після смерті чоловіка вона стала регентшею при малолітньому синові, здійснила реформу московської копійки, ввівши до обігу срібний лічильний рубль, який складався зі ста срібних «проволочних» копійок [5, 87]. Пізніше на вилучених у XVII ст. із грошового обігу потертих монетах XVI–XVII ст. – т. з. «чешуйках» – пробивали на кінцях отвори, щоб нанизувати їх на тонкі мотузки. Монети з отворами використовували як нашійні прикраси або як своєрідний скарб, який передавався на користь церкви та монастирів.

Срібний орт Сигізмунда III

Флорин

Монети зі скарбу с. Сопич Глухівського р-ну Сумської обл.

Глинський скарб на двох в'язках потрапив у 1929 р. від невідомого глухівчанина до рук місцевого вчителя та краєзнавця В.М. Заїки. Перед смертю останній подарував його своєму синові, історику та краєзнавцю, старшому викладачеві Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка В.В. Заїці, який у 2002 р. передав до фондів Глухівського краєзнавчого музею 110 срібних монет зі скарбу. Склад монет змістовно

Рубль Петра I

Рубль Анни Іоанівни

Рубль Петра II

Рубль Іоана Антоновича

Рубль Катерини I

Рубль Єлизавети Петрівни
Монети зі скарбу с. Обложки
Глухівського району Сумської області

Монети зі скарбу с. Пустогород
Глухівського району Сумської області

опрацьований і описаний у монографії О.А. Бакальця «Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.)» [5, 87–88]. До вивчення Глинського скарбу неодноразово зверталася і молодший науковий співробітник Національного заповідника «Глухів» А.Е. Армен [1; 2; 3]. Він нараховував 294 срібні копійки, 6 свинцевих пломб (підробок) та 16 «мордовок» – грубо скопійованих на Поволжі допетровських монет, написи на яких не читаються. В ньому наявні копійки російських

царів Івана IV Грозного, Федора Івановича, Бориса Годунова, 6 монет Лжедмитрія, 1 монета Василя Івановича Шуйського, королевича Владислава, царя Михайла Федоровича Романова, 28 копійок Олексія Михайловича, 35 – Федора Олексійовича, 11 монет Івана Олексійовича та 22 монети Петра I старого типу [5, 39, 58–59, 87–88; 2, 133–134; 3, 181–182].

На наш погляд, не менш цікавою є інформація про скарби XVII–XVIII ст., знайдені місцевими жителями на теренах Глухівського району Сумської області у другій половині 1960-х, 1980-х, та у 2011 рр. Її зібрано, опрацьовано і включено до змісту цієї статті співавтором А.М. Ключевим. За кількістю накопичених монет серед цих знахідок на перше місце можна поставити скарб, виявлений у 1989 р. під час проведення земляних робіт у с. Сопич, що за 44 км від м. Глухова. Він містив 3000 срібних московських копійок, 290 талерів, 50 ортів [8]. Поява скарбу цілком закономірна, адже с. Сопич знаходиться на північно-східному кордоні з Росією, на перетині колишніх шляхів

Рубль Петра III

10 рублів Петра III

10 рублів Катерини II

10 рублів Катерини II. Монети зі скарбу
с. Пустогород Глухівського р-ну Сумської обл.

Гетьманщини з Московським царством. Срібні копійки належать до часів царювання Михайла Федоровича, Олексія Михайловича, Федора Олексійовича, Петра Олексійовича Романових, талери у переважній більшості відносяться до карбування Голландської республіки (левендалери, на лицевій стороні мають зображення лева), орти карбовано за часів правління польських королів Сигізмунда II, Сигізмунда III, Яна II Казимира. З російських монет найстарішою є копійка Михайла

Федоровича. До наймолодших іноземних монет слід віднести талер Голландської республіки міста Утрехта за 1639 рік. Скарб, вірогідно, належав заможному купцю чи торговцю. Внаслідок того, що знахідка була розпорошена місцевими жителями, вдалося дослідити лише її частину [8].

У селі Дунаєць, розташованому за 15 км у південно-західному напрямку від Глухова, під час проведення земляних робіт у 2011 р. був знайдений горщик із польськими срібними монетами, що містив 2 коронних орти Сигізмунда III та 189 інших монет [8], серед яких знаходилися 6 шостаків, 3 грошовики Сигізмунда III та соліди.

На близькому північному прикордонні з Росією, у селі Пустогород за 30 км від Глухова, в різні роки знайдено 3 великі скарби російських рублів, імперіалів (10 карбованців 1754–1796 рр. – золотих російських монет), полтини XVIII ст. Так при проведенні водогону у 1968 р. був виявлений скарб, що містив 580 срібних рублів та 400 золотих імперіалів [8] – найбільш вартісний серед відомих глухівських скарбів за якісною характеристикою. Монети були представлені срібними рублями Петра I, Катерини I, Петра II, Анни Іоанівни, Єлизавети Петрівни, Петра III, Катерини II і золотими імперіалами Катерини II (1762, 1766, 1771, 1778, 1786, 1790 рр.). Скарб вилучили та передали до державного історичного музею у Москві, але місцеві жителі все ж таки привласнили його частину, що дозволило зафіксувати срібні рублі 1741, 1742, 1743, 1756, 1762, 1779, 1780, 1785 рр. та десять золотих рублів 1778 р. Другий пустогородський скарб, знайдений у 1982 р. [8], налічував 386 рублів 1721–1777 рр., третій (1987 р.) – 180 рублів і одну полтину [8]. Зі скарбу у місцевих жителів осіло 2 рублі Петра I (1704, 1723 рр.), 1 рубль Катерини I (1727 р.), 2 рублі Петра II (1728 р.), Анни Іоанівни, Єлизавети Петрівни, 2 рублі Петра III (1762 р. Катерини II). Всі три скарби були знайдені в межах однієї садиби і передані до органів Міністерства внутрішніх справ.

Слід згадати і про скарб, що походив із села Обложки, розташованого за 16 км у південно-західному напрямку від Глухова. Так у 1968 р. тут був знайдений горщик, що містив близько 230 срібних карбованців початку середини XVII ст. [8]. Скарб складався з рубльових монет Петра I, Петра II, Анни Іоанівни, Іоанна Антоновича, Єлизавети Петрівни, Катерини II. До найцінніших монет слід віднести рубль 1740 р. Іоанна Антоновича (СПБ) і рубль 1741 р. з поясным портретом Єлизавети Петрівни (СПБ). Скарб спочатку було передано до шкільного музею. Наразі його доля невідома.

Із знахідок 2012–2014 рр. заслуговує на увагу скарб, знайдений у Глухові під час городніх робіт по вул. Валовій. До його складу входило 10 мідних монет: п'ятаки 1757, 1758, 1759, 1761, 1762, 1764,

1767 рр. та 10 копійок 1762 р. Петра III – так званий «барабан» із зображенням військової атрибутики. Ще один скарб був виявлений по пров. Ушинського під час улаштування льоху. У двох горщиках знаходилося 185 мідних п'ятаків часів Єлизавети Петрівни та Катерини II (1757, 1758, 1759, 1761, 1762 рр. без позначки монетного двору). Серед п'ятаків 20 монет відносяться до 1765 р. (Санкт-Петербурзький монетний двір), 15 – до 1766 р. (Московський монетний двір), 40 – до Єкатеринбурзького монетного двору. Найрідкіснішими монетами скарбу є п'ять копійок 1787 року Таврійського монетного двору (3 одиниці).

Особливу цінність має золота монета номіналом 10 карбованців 1762 року Катерини II, знайдена у 2012 р. на вулиці Червоноармійській. На монеті було припаяне золоте вушко-кільце, і вона, найімовірніше, використовувалась як прикраса (дукач), яку носили заможні жінки, дружини козацьких старшин.

Таким чином, скарбовий матеріал показує, що м. Глухів та близькі до нього села, особливо прикордонні з Московською державою, у другій половині XVII – у XVIII ст. мали активне торговельне життя і розвинений грошовий обіг. Типовим є зростання кількості російських монет, що свідчить про входження економіки Гетьманщини до загальноросійського ринку.

Посилання

- Армен А.Е. Нумізматичні пам'ятки доби Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманщини на теренах Глухівщини / А.Е. Армен // Сіверщина в контексті історії України: Зб. наук. праць. Матеріали шостої науково-практичної конференції (17–18 травня 2007 р., Суми). – С. 58–61.
- Армен А.Е. Грошовий обіг на Глухівщині в період Гетьманщини / А.Е. Армен // Сіверщина в історії України: Зб. наук. праць. Вип. 3. – К.–Глухів, 2010. – С. 133–137.
- Армен А.Е. Російські монети в грошовому обігу Глухівщини / А.Е. Армен // Сіверщина в контексті історії України. Зб. наук. праць. Вип. 4. – К.–Глухів, 2011. – С. 180–184.
- Архів Інституту матеріальної культури (м. Санкт-Петербург), ф. 1, 1897 р., № 293, 67 арк.
- Бакалець О.А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.) / О.А. Бакалець. – К.: ВД «Стилос», 2012. – 378 с.
- Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманщини (до «Глухівського періоду» історії України (1708–1782 рр.) / В.І. Белашов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 220 с.
- Гольдербитер Н.Л. Из истории Глуховского краеведческого музея (1902–1941 гг.) / Н.Л. Гольдербитер // Північне Лівобережжя та його культура XVIII – початку XIX ст. Тези доповідей та повідомлень наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження історика мистецтва Федора Людвіговича Ернста (1891–1949). – Суми, 1991. – С. 84–86.
- Матеріали особистого зібрання студента Навчально-наукового інституту гуманітарної освіти Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка напрямку підготовки 6.020302 «Історія» А.М. Клюєва.
- Онопрієнко О.В. Нумізматична колекція Глухівського краєзнавчого музею / О. Онопрієнко // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: матеріали першої науково-практичної конференції (18 квітня 2002 р.). – Глухів, 2002. – С. 95–100.

Белашов В.І., Клюєв А.Н. Монетные клады бывшей столицы Гетманщины г. Глухова и его округа (вторая половина XVII – XVIII ст.)

В статье на основе архивного, музейного, информационного и коллекционного материалов сделан обзор монетных кладов предстоличного и столичного периодов города Глухова и его округа.

Объектом исследования являются монетные клады Глуховщины, о которых можно узнать из нумизматических коллекций Глуховского краеведческого музея дореволюционного, послереволюционного и современного времени, описания и состава кладов, найденных в конце XIX – первой четверти XXI в. в городе Глухове и его окрестностях.

Предметом исследования стали монеты разных стран и их ценностные номиналы, которые принимали участие в денежном обращении Гетманщины второй половины XVII – XVIII ст.

Источниковедческую базу по изучению этого вопроса типологически следует разделить на следующие группы:

1) нумизматические памятники, специальные исследования и статьи, где системно отражены и изучены монетные находки различных ценностных номиналов нескольких стран, проводивших торговлю в украинских землях;

2) материалы личных коллекций и находок с описанием ценностных показателей, для которых характерны названия монетных дворов, где они чеканились, легенды, хронологические показатели;

3) историографические источники, представленные небольшими группами работ: монографической наработкой А.А. Бакальца, монографией В.И. Белашова, авторскими статьями А. Армен и Е. Оноприенко.

Ключевые слова: *торговый центр, столица, клад, монеты, талер, рубль, грошевик, копейка, империял, торговые отношения.*

Bielashov V.I, Kliuiev A.M. Coin hoards of Hlukhiv the former capital of Hatmanate and its surroundings (the second half of the XVII-XVIII centuries)

On the basis of archival, museum, informative and collection material author examined the coin hoards before capital and capital periods of city Hlukhiv and its neighborhood.

Object is a coin treasures of Hlukhivschina which can be found in numismatic collections of Hlukhiv local museum of pre-revolutionary, revolutionary and after modern times, descriptions and part treasure found at the end of XIX – the first quarter of the XXI century in Hlukhiv and the surrounding area.

The subject of the study were coins of different countries and their cost denominations, involved in money circulation of Hetmanate in second half of XVII - XVIII century.

Source base to study this issue in type should be divided into the following groups:

1. Numismatic attractions, special studies and articles. They systematically recorded and processed coin finds of various denominations cost several countries that conducted trade in Ukrainian lands.

2. Materials personal collections and findings describing the cost parameters. They are characterized by the name mints where they were minted, legends, cost parameters.

3. Historiographical developments are small groups of works: 1. monographic operating time of O.A. Bakalets, monograph of V. I. Belashov, 2. the sole article of A. Armen and O. Onopriyenko.

Key words: *trade center, the capital, treasure, coins, thaler, ruble, penny, imperial, trade relations.*

03.04.2015 p.